

З АРХІЎНЫХ РОСШУКАЎ

Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва (БДАМЛМ) захаваў самыя ўнікальныя і надзвычай верагодныя крыніцы жыцця і дзейнасці шматлікіх беларускіх пісьменнікаў і іншых прадстаўнікоў духоўнай культуры рэспублікі. Аднак, на вялікі жаль, усё афармленне паступленняў, нават і пісьменніцкія фонды і справы, зроблена па-руску. Праўда, назвы па-беларуску пераважна не перакладаюцца. Напрыклад: “Час спадзяванняў” (ф. 227, в. 1, с. 64, 119 л.), “Ліхалецце” = “Сцежкі ў асацэ” (тамсама, с. 65, 90 л.), “Праўда вясны” = “Сакавіцкія ручаі” = “Веснавое поле” (тс, с. 66, 82 л.), “Лепшыя гады жыцця” = “Лепшы час жыцця” (тс, с. 68, 19 л.). Усё гэта знаходзіцца ў фондзе пад назвай “Рукопісы І. Мележа”, а тлумачэнні прыведзеных спраў такія: “Предполагаемый роман. Наброски, сюжетная основа, варианты романа. Черновой автограф” (апошняя справа), “Незавершенный роман из цикла “Полесская хроника”. Отдельные разделы. Варианты. Машинопись с авторской правкой” (першая справа), “Незавершенный роман из цикла “Полесская хроника”. Отдельные разделы. Варианты. Автограф, рукопись, машинопись” (трэцяя справа ў нашым пераліку).

У сучаснай беларускай філалогіі прыведзеныя справы вывучаныя надзвычай слаба, можна сказаць, павярхоўна. Так, В.І. Смыкоўская ў сваёй працы “Творчая канцэпцыя пісьменніка”¹ бадай што адна з першых звярнулася да архіўных матэрыялаў, якія маюць дачыненне толькі да незавершанага твора І. Мележа “Час спадзяванняў”. Але ўвага даследчыцы чамусьці ў асноўным скіравалася на так званыя сцэны (луг, касьба, грэбля і інш.), што адлюстраваліся ў шматлікіх і розных варыянтах. А ўсёй гісторыі стварэння “Палескай хронікі” прысвечаны асобныя старонкі, квінтэсенцыю якіх можна звесці да наступнага: “Першапачаткова “палеская кніга” была задумана “як невялікая, лаканічная аповесць аб меліяратарах пасляваенных гадоў, аб пераўтварэнні прыроды Палесся”. Мастацкае ўвасабленне яе задумы пачалося з урыўка “Дадому”, надрукаванага ў лютаўскім нумары “Калгаснай праўды” за 1959 г. У анатацыі адзначалася, што гэта ўрываек з новага рамана Мележа “Час спадзяванняў”, твора аб тым, “як у гады Савецкай улады расло, перараблялася Палессе, як раслі, мяняліся людзі, гаспадары свайго лёсу”. Аналіз урыўка пераконвае, што сюжэт будучай кнігі аб Палессі, як і біяграфія яго героя – учарашняга выпускніка Валодзі Дзятлікава – не вылучаецца складанасцю: ён разгортваецца пераважна ў плане маральна-бытавой праблематыкі”²; “... адклаўшы рукапіс рамана “Час спадзяванняў”, ён (І. Мележ. – М.А.) пачаў пісаць пра сваё Палессе, пра людзей свайго краю звычайна і проста, “як пра нешта асабліва блізкае, важнае”, перадаючы свае адчуванні і ўспаміны ва ўсёй іх шырыні, глыбіні і шчырасці”³; “Параўнальны аналіз матэрыялаў ранняй рэдакцыі з новым планам, чарнавымі накідамі і варыянтамі адпаведных яму сцэн, а таксама эвалюцыя назвы мележаўскага твора (замест “Звер сочыць з зарасніку” з’явілася назва “Туманы над багнаю”) даюць магчымасць устанавіць узбагачэнне праблематыкі “Палескай хронікі”⁴.

Дзесьці праз год пасля смерці І. Мележа Дэм. Бугаёў выдае кнігу “Вернасць прызванню”⁵, у якой больш грунтоўна асвятляе мележаўскую задуму з падключэннем усіх архіўных матэрыялаў. Так, у пачатку манаграфіі чытаем: “Урываек мае

назву "Дадому". У зборы твораў пісьменніка ён змешчаны як самастойнае апавяданне. Там жа і ўпершыню апублікавана апавяданне "Здарэнне", якое таксама, па ўсім відаць, з'яўляецца ўрыўкам з таго ж ненапісанага рамана "Час спадзяванняў". Абодва апавяданні датуюцца 1956 годам. Іх змест, яшчэ "ўвязаны" з працай меліяратараў па асушэнні палескіх балот, пераконвае, што "Час спадзяванняў" – гэта і ёсць першыя подступы да "Людзей на балоце". Ва ўсякім разе, апошні раман увабраў у сябе многае з таго, што рыхтавалася для "Часу спадзяванняў". Так, у апавяданнях "Здарэнне" і "Дадому" быў ужо Дзятлікаў Валодзька, упаміналіся там і яго брат Васіль з жонкаю Маняй, сябра Хведзька, вёскі Алешнікі і Курані, грэбля праз балоты паміж імі. Усё гэта цяпер вельмі добра вядома нам па "Людзях на балоце"⁶. У канцы ж сваёй працы літаратуразнавец у агульным плане раскажаў пра ўсе, пералічаныя намі вышэй, незавершаныя раманы (справы №№ 64–66, 68), асобна падкрэсліваючы: "Нібы прадчуваючы трагічную развязку" (*смерць самога І. Мележа*. – М.А.), І. Мележ большую частку матэрыялаў, звязаных з працягам рамана цыкла пра Палессе, акуратна ўпарадкаваў у дзве папкі з назвамі "Палеская хроніка", раман чацвёрты" і "Палеская хроніка", раман пяты". Амаль у самым канцы апошняй папкі ідзе такая схема паслядоўнага размяшчэння асобных твораў: "Людзі на балоце", "Подых навалніцы", "За асакою бераг", "Снежаныя завеі", "Праўда вясны"⁷. І далей аўтар робіць удакладненне: "Зразумела, "Снежаныя завеі" – гэта крыху змененая назва "башлыкоўскага" рамана, які, відаць, меўся быць чацвёртым, але ў працэсе працы вылучыўся на трэцяе месца. У такім разе, "За асакою бераг" і "Праўда вясны" – назвы двух апошніх раманаў, таксама неканчатковыя, бо і загалоўкі да сваіх твораў Іван Мележ далёка не заўсёды знаходзіў адразу. У той жа самай папцы, толькі яшчэ крыху далей, прымерваліся і такія варыянты: "Снежны вецер над дарогай", "Асака і бераг", "Ранняя вясна". А ўсяго ў абедзвюх папках гэтых варыянтаў набіраецца больш за сотню – некалькі старонак тэксту! Проста здзіўляешся, як многа думана!"⁸.

Што да колькасных з'яваў ДзМ. Бугаёва, то больш канкрэтна можна зазначыць, спасылаючыся на працы іншых крытыкаў і літаратуразнаўцаў, а таксама на матэрыялы БДАМЛМ. Ф. Куляшоў прызнаўся, што на яго пытанне наконт колькасці раманаў "Палескай хронікі" І. Мележ спачатку адказаў: "Колькі напішацца..." а потым дадаў: "Напэўна, раманаў пяць-шэсць. Ва ўсякім выпадку так хацелася б..."⁹. Т.М. Дасаева апублікавала змест названых ДзМ. Бугаёвым 2 папак у "Каментарыях" да рамана І. Мележа "Завеі, снежань" больш падрабязна, палічыўшы "шматлікія варыянты назваў" назвамі "будучых раманаў "Палескай хронікі"¹⁰.

Прыведзеныя думкі вучоных збілі з панталыку супрацоўнікаў БДАМЛМ, і яны завялі асобную справу пад № 71, назваўшы яе "Варыянты назваў раманаў цыклу "Палеская хроніка", аўтограф, машынапіс". Сапраўды, у гэтай справе пераважная большасць (з 15 лістоў – 13) назваў мае дачыненне да "Палескай хронікі", але лісты 4 і 10, асабліва апошні, як гаворыцца, выбіваюцца з агульнага рытму. Каб не быць галаслоўнымі, падамо назвы дзесятага захаванага ліста ў машынапісным выглядзе з уласнаручнымі папраўкамі І. Мележа (рукапісна, сінім чарнілам):

Гарачы жнівень	Хто прыйшоў уначы
Дом пад сонцам	Калі вы маладыя
Зямля, якую любіш	Дні надзей (<i>чарнілам, рукапісна</i>)
Пакуль вы маладыя	Час нараджэння (<i>закрэслена чарн.</i>)
Дні надзей (<i>напісана чарн.</i>)	У новым доме
Другі стрэл	Ланцуговая рэакцыя
Мінскі напрамак	Жыццё камандзіра
Сонца ў тумане	Камандзір ракетнай часці (<i>закр. чарнілам</i>)
Туманы над багнаю (<i>закр. чарн.</i>)	

“Гарачы жнівень”, “Зямля, якую любіш”, “Дом пад сонцам”, “На прывале не спыняцца”, “Другі стрэл”, “Мінскі напрамак”, “Туманы над багнаю” (закр. чарн., а над верхам: “Ракета ў тумане”), “Сцежкі праз асаку”

Пакуль вы маладыя, Дні нараджэння (апошняя слова закр. чарнілам і над верхам напісана слова “надзей”)

У адным д. У новым доме

На другім боку ліста:

Хто прыйшоў уночы

На прывале не затрымлівацца

(Другі стрэл) (узятая ў дужкі і закр. чарнілам, а далей: Дні надзей)

У новым доме

Ланцуговая рэакцыя

Жыццё камандзіра

ДНІ НАДЗЕЙ

(напісана вялікімі друкаванымі літарамі і два разы рукапіснымі

Мінскі напрамак

Сонца ў тумане, Туман над багнаю

(закр. чарнілам і напісана: Сцежкі праз асаку)

сінім чарнілам з закрэсленым зместам і новым загаловакам: Зямля бацькоў).

Як можна зразумець з прыведзенага ліста, перад намі не што іншае, як спіс назваў твораў І. Мележа розных жанраў: аповесцей (“Гарачы жнівень”, “Дом пад сонцам”), п’ес (“Хто прыйшоў уночы”, “Пакуль маладыя”, “У новым доме”), раманаў (“Мінскі напрамак”, “Туманы над багнаю” — паводле “Каментарыяў” да пятага тома Збору твораў І. Мележа ў 10 т., у машынапісе гэтая назва была заменена аўтарам назваю “Людзі на балоце” (т. 5, с. 405) і інш. На наш погляд, названая папка фонда 277 БДАМЛМ (в. 1, с. 71) павінна мець назву “Варыянты назваў твораў І. Мележа”, а л. 10 павінен быць л. 1.

Думаецца, што і ўсе назвы раманаў “Палескай хронікі”, апублікаваныя ў “Каментарыях” да ўказанага Збору твораў І. Мележа, няпоўныя і ў некаторых выпадках недакладныя. Напрыклад, на с. 525 шостага тома публікуюцца нібыта 19 варыянтаў назваў рамана “Подых навальніцы”, хоць там яркая выдзяляюцца варыянты назваў рамана “Людзі на балоце”: Людзі і надзеі, Людзі на полі, Людзі і дарогі, Людзі на раздарожжы і інш. (варыянт “Людзі на полі” папраўлены самім І. Мележам на “Людзі на балоце”).

Цікава, што ў лісце 12 пададзены назвы твораў І. Мележа з перакладам аўтара іх на рускую мову:

Стрэхі над багнаю

Раман

“Стрэхі над багнаю”

“Сцежкі між асакі”

– Сцежкі між асакі –

Сцежкі між асакі

Тропы среди осоки

Сцежкі сярод асакі

У л. 14 ёсць назва “Люди на болотах” з удакладненнем у дужках, што гэта “цыкл раманаў”.

Вельмі варты ўвагі трынаццаты ліст, дзе, на наш погляд, рукою І. Мележа і сінім чарнілам зафіксаваны першапачатковы план “Палескай хронікі”:

Кніга першая

Агеньчык на лузе

(трое ля агеньчыка)

Кніга другая

Любоў – не для беднага

(Дзявочая доля)

Кніга трэцяя

Навальніца над полем

Кніга чацвёртая

(Некалькі месяцаў з чалавечага жыцця)

Бераг за асакою

Кніга пятая(Куды ідуць дарогі — *закрэслена*)

Звер сочыць з зарасніку

Пасля гэтага ўдакладненне:

Кніга другаяЛёсам так прызначана (*закр.*)

Адкуль у чалавека цвёрдасць

Краса дзявочая – не бровы (*закр.*)

Таксама вартая ўвагі і заўвага Дзм. Бугаёва: “Разлік на пяць раманаў, якімі пісьменнік збіраўся калі не вычарпаць усю задуму “Палескай хронікі”, дык безумоўна завяршыць адлюстраванне падзей калектывізацыі, хутчэй за ўсё і быў апошнім аўтарскім планам выдатнай эпопеі. І хоць заключныя часткі гэтага плана рэалізаваліся няпоўнасцю, браць іх пад увагу неабходна, бо яны таксама многае праясняюць і ў агульнай задуме ўсяго раманага цыкла, і ў характарах і лёсах асобных герояў”¹¹. Адзначым, што літаратуразнавец меў на ўвазе не прыведзеную намі храналогію, а пададзеную вышэй у ягоным выказванні (гл. 7 і 8 спасылкі).

У сваёй працы, прысвечанай творчай індывідуальнасці І. Мележа, Дзмітрый Бугаёў падкрэслівае, што пісьменнік змяняў загаловкі сваіх твораў яшчэ да цыклу раманаў. Так, паводле назіранняў крытыка, аповесць “Блізкае і няблізкае” друкавалася пад заглаўкамі “Блізкае і далёкае”, “Край, які любіш”, “Зямля, якую любіш”, а першапачатковая назва п’есы “Пакуль маладыя” была “Пакуль вы маладыя”¹²... Успомнім, што асобныя часткі і раздзелы “Палескай хронікі” І. Мележ друкаваў пад назвамі “Навальніца над полем”, “За асакою бераг” (часопіс “Полымя”) і інш.

Архіўныя матэрыялы з усіх бакоў паказваюць на нястомную працу І. Мележа над сваімі творамі, асабліва над “Палескай хронікай”. Варажба пісьменніка над родным словам, словазлучэннем, сказам, звышфразавым адзінствам была паспяхаваная: пачынаючы ад чарнавікоў і канчаючы надрукаванымі тэкстамі. Прадэманструем гэтую працу над заглаўкамі твораў, захаваўшы ўсё, што змясціў БДАМЛМ у справе 71 фонда 277.

Ліст 1

Упартая зіма

Зацятая зіма

Зіма, што (*закр., а зверху: якая*)

Пачала

Завая (“я” *закр., а зверху “і”*)

ў полі

Снежны вецер над дарогаю

Час (вялікіх / цяжкіх) рашэнняў

Віхура. Зацятая віхура

Разламная зіма (Разломная)

Снежань, студзень, люты

Чырвоны снег

Рашыць на ўсё жыццё

(Рашыць назаўсёды)

(абедзве назвы *закр.*)

Зацятая завая (мяцеліца)

Агонь у снежным полі

Тры зімяныя месяцы

Зацятыя дні зімы

Жыццё на пераломе

Час спадзяванняў

Прага спрэчкі (*закр.*)

Гурбы на дарозе

Гурбы (*падкр. І. Мележам*)

Ісці па гурбах...

Гурбы ў лютым

Студзеньскія гурбы

Гурбы той зімы

3 зімы на вясну
 Час рашучасці Пал агню
 Водсвіты агню
 (Хуткасць). (Нецярплінасць) – закр.
 Блізкі агонь Навальніца (закр.)
 Навальніца над снегам
 (Над снежным полем) – усё закр.
 Бліскавіца над снегам
 Навальніца ў студзені (закр.) лютым
 Турботы дзеля вясны

Зімовыя турботы
 Вугал павароту
 Нецярплівая зіма
 Прага вясны
 Дні на вясну
 Жыць нанавя
 Зіма без літасці

Ліст 2

Клопаты на сярэдзіне зімы
 Клопаты раённага маштабу
 Снежаньскія сумёты
 Перакананне ў праўдзе

1. Людзі на балоце 2. Подых навальніцы 3. Сталічныя навіны

Ліст 3

3-ці раман (Апейка)

- ці 1. Восеньскія клопаты
 ці 2. Сталічныя навіны
 ці 3. За асакой бераг
 ці 4. Куды ідуць дарогі

4-ты раман (Башлыкоў)

Час рашучасці
Клопаты у снежні
 (Турботы)
 Турботы перад новым годам
 Турботы на новы год

Ліст 4

Ранняя ворыва
 Баразна і поле
 Канец і пачатак
 Трывожнае поле
 Жыць пачынаць нанавя
3 зімы на вясну (падкр. I. Мележам)
 Пераломны час
 Лінія пералому
 За асакой бераг
Жыццё на пераломе / чарнілам:
 Зіма на пераломе /Зялёнае жыта/

Спрэчка пра дарогу
 Апантанасць
 Перакананне ў праўдзе
 Настрой часу (Аблічча часу –
 закр.) Воблік часу
 Праўда часу
 Глыбокі снег
 Строгая зіма
 Аблічча зімы
Перакананасць у праўдзе
 (падкр. I. Мележам)
 Пераканан. у справядлівасці
 Права і праўда (закр. уся н.)
 (Клопаты ў пачатку дарогі)
 Клопаты ў сярэдзіне зімы
 Клопаты раённага маштабу
 Студзеньскія (закр.)
 Снежаньскія завеі (сумёты)

Час рашэнняў (падкр. I. Мележам)
 Вялікія перамены
 Цяжкія рашэнні
 Араты выходзіць у поле
Час спадзяванняў (падкр. I. Мележам)
 Веснавое поле
 Трывожная баразна
 Асака і бераг
 Далісана чарнілам:
 Зіма пад вясну
Куды ідуць дарогі (падкр. I. Мележам)

Ліст 5

- За асакой бераг (3 разы падкр.чарн.)
 або Думкі на асенніх дарогах
 Асеннія клопаты (дапісана чарнілам)
 або Думкі і дарогі
 Дарогі і думкі
 Завеі ў полі
 або Завеі і чалавек у полі
 або Чалавек у полі
 Людзі ў полі

Ліст 6

- Палеская хроніка
 Раманы – Людзі на балоце
 3 рамана “Подых нав.” Людзі на балоце
 (напісана чарнілам) За асакой бераг (Вялікія клопаты. Паездка
 ў сталіцу – закрэслена і чарнілам: Раздзелы
 Апейкі)
 Жыццё на пераломе
 Праўда вясны
 Куды ідуць дарогі (эпілог)

Ліст 7

1. Дарога ў полі	11. За асакой бераг
2. Дарогі і надзеі	12. Навальніца ў полі
3. Людзі і надзеі	13. Навальніца над стрэхамі
4. Людзі на полі (Людзі на балоце)	14. Гарачая мяцеліца
5. Людзі і дарогі	15. <u>Подых навальніцы</u> (хораша – закр.)
6. Людзі на раздарожжы	16. Мяцеліца ў полі
7. Крыжавыя дарогі – Раздарожжа	17. Дні спадзяванняў
8. Паварот дарогі	18. Маланкі ў мяцеліцы
9. За асакой будзе бераг	19. Навальніца са снегам
10. <u>Бераг за асакой</u> (хораша – закр.)	

Ліст 8

Куды ідуць дарогі (закрэслена)	Людзі на балоце
Палеская нізіна	Вяселле на балоце (закр.)
Палеская хроніка	Стрэхі між балот
Палессе	Саламяныя стрэхі
Час спадзяванняў (закр.)	Закаханыя каля плота (закр.)
Сцежкі ў асацэ	Замшэлыя стрэхі
Сцежкі цераз асаку	Агеньчыкі пад стрэхамі
Зямля бацькоў	Агонь у вячэрнім лузе
Жыць сярод балот	

Звер цікуе з зарасніку. – *Закрэслена і чарнілам*
 Людзі на зямлі
 Людзі і дарогі

Сцежкі ў асацэ
 Бераг за асакою

На другім боку ліста:

“Людзі на балоце”, “Надзеі і людзі”, “Людзі і надзеі”,

“Людзі і праўда” (пад словам “праўда” – “дарогі” і закр.)

Далісана чарнілам: 1. “Людзі на дарозе”

“Людзі на раздарожжы”

2. “Людзі на вайне”

“Людзі і сэрцы” (закр.)

“Людзі і страх” (слова “Страх” закр.)

Усё што на другім боку ліста, закрэслена І. Мележам сінім чарнілам

Ліст 9

“Людзі на балоце”, “За асакою бераг”

“Людзі на балоце”, “Подых навальніцы”, “Завяя”

“Завяя”

“Людзі на балоце”, “Подых навальніцы”, “За асакою бераг” (падкр. І. Мележам)

“Люди на болоте”, “Дыхание грозы”, “За осокою берег”

Ліст 10

(Поўнасьцю апублікаваны вышэй)

Ліст 11

“Мінскі напрамак”

“Людзі на балоце” (падкр. І. Мележам)

“Звер цікуе з зарасніку”

“Сцежкі ў асацэ”

“Лепшы час жыцця”

_____
“Хто прыйшоў уночы”

“На прывале не спыняцца”

“Другі стрэл”

“У новым доме”

Іван Мележ

_____
 “Людзі на балоце”

_____
Агеньчык на лузе

Звер сочыць з зарасніку

Сцежкі ў асацэ

Усё напісана рукой І. Мележа сінім чарнілам з такім жа графічным выдзяленнем (падкрэсліваннем).

Лісты 12 і 13 пададзены вышэй, гл. с. 84-85.

Ліст 14

“Людзі на балоце”, “Подых навальніцы” (закр.)

“Дыхание грозы” (закр.)

“Людзі на балоце”, “Бераг за асакою” (закр., а зверху чарнілам:

“Навальніца над полем”)

“Раннія /зверху: Познія / туманы”, “Подых (закр.) навальніцы/ “ы” закр., замест: “а” / над полем” “Бераг за асакой” (закр.)

“Люди на болотах” (цыкл раманаў)

Куды ідуць дарогі

“Людзі на балоце”
 “Бераг за асакою” (закр.)
 “Навальніца над полем”

Ліст 15

Палеская хроніка
 Людзі на балоце
 Подых навальніцы
 За асакою бераг
 Снежныя завеі
 Праўда вясны

Такім чынам, тэксталогія твораў І. Мележа разам з іх загаловамі (назвамі) патрабуе сур'ёзнай лінгвастылістычнай інтэрпрэтацыі, што дасць магчымасць больш глыбока заглянуць у творчую лабараторыю аднаго з найвялікшых беларускіх майстроў літаратурна-мастацкага слова.

ЛІТАРАТУРА

1. *Смыкоўская В.І.* Творчая канцэпцыя пісьменніка: Задума і яе мастацкае ўвасабленне. – Мн.: БДУ, 1976. – 112 с.
2. Тамсама. – С. 12-13.
3. Тамсама. – С. 14.
4. Тамсама. – С. 21.
5. *Бугаёў Дзм.* Вернасць прызначэнню: Творчая індывідуальнасць І. Мележа. – Мн.: Маст. літ., 1977. – 240 с.
6. Тамсама. – С. 95.
7. Тамсама. – С. 200.
8. Тамсама.
9. *Кулешов Ф.* Подвиг художника: Литературный путь И. Мележа. – Мн.: БГУ, 1982. – С. 132.
10. *Мележ І.* Збор твораў: У 10 т. – Т. 7. – Мн.: Маст. літ., 1983. – С. 457-461.
11. *Бугаёў Дзм.* Названая праца. – С. 200.
12. Тамсама. – С. 67, 78.

SUMMARY

The titles of I. Melezh's works have been systematized anew in the article, special attention being paid to "Palesskiya Chroniky".